

اطلاعات و جامعه

(ویرایش دوم با اصلاحات و اضافات)

تألیف:

دکتر محمد رضا داوری پناه

عضو هیأت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

با همکاری:

معصومه آرمینده

انتشارات دبیرش

سرشناسه	: داورپناه، محمدرضا، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: اطلاعات و جامعه: (ویرایش دوم با اصلاحات و اضافات) / تألیف محمدرضا داورپناه، با همکاری معصومه آرمیده
وضعیت ویراست	: ویراست ۲
مشخصات نشر	: تهران: چاپار: دبیرش، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۶ ص.
شابک	: 978-600-276-004-3
وضعیت فهرست‌رسانی	: فیا
یادداشت	: واژه‌نامه.
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: جامعه اطلاعاتی
موضوع	: سیاست اطلاعات
موضوع	: تکنولوژی اطلاعات
موضوع	: تکنولوژی اطلاعات - کشورهای در حال رشد
موضوع	: مدیریت دانش
شناسه افزوده	: آرمیده، معصومه
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۱ د ۱۳۴۳ الف ۶ / ۱۱۸۵۱
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۳/۲۸۳۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۶۶۸۷۰۱

تهران: ۸۸۸۹۹۶۸۰ - ۲۱۴-۰۹۱۲۱۹۶

اطلاعات و جامعه

تألیف محمدرضا داورپناه؛ با همکاری معصومه آرمیده

صفحه آرا، طراح جلد: رحیم کبیرصابر

ویراستار فنی: ابوالفضل هاشمی

چاپ اول، ۱۳۹۱

ناظر فنی چاپ: مریم تفضلی

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۳-۰۰۴-۲۷۶-۶۰۰-۹۷۸ ISBN: 978-600-276-004-3

۷۵۰۰ تومان

فهرست

پیشگفتار.....	۷
پیشگفتار ویرایش دوم.....	۱۱

فصل ۱ ماهیت داده، اطلاعات و دانش

مقدمه.....	۱۳
داده.....	۱۵
اطلاعات.....	۱۷
دانش و انواع آن.....	۲۰
تفاوت اطلاعات با دانش.....	۲۱
نتیجه.....	۳۰
منابع.....	۳۱

فصل ۲ نظام اطلاعاتی و جامعه

مقدمه.....	۳۳
نظام.....	۳۵
نظام اطلاعاتی.....	۳۷
منابع اطلاعاتی یا تولیدکنندگان اطلاعات.....	۳۹
کانال‌های ارتباطی.....	۴۰
بهره‌گیران اطلاعات.....	۴۲
نظام ملی اطلاع‌رسانی.....	۴۵
سیاست اطلاعاتی.....	۴۸
منابع.....	۵۱

فصل ۳ رویکرد اجتماعی- فرهنگی و تاریخی در مطالعه کتاب‌شناختی و منابع اطلاعاتی

مقدمه.....	۵۳
نقش اجتماعی- فرهنگی منابع مرجع چاپی.....	۵۵
آموزش منابع مرجع با رویکرد معرفت‌شناسی اجتماعی.....	۶۱
نقش اجتماعی- فرهنگی منابع مرجع الکترونیکی.....	۶۸
منابع.....	۷۰

فصل ۴ جریان آزاد اطلاعات

مقدمه.....	۷۱
جریان آزاد اطلاعات.....	۷۵
مفهوم ارتباط.....	۷۶
پیشینه تاریخی ارتباط: تطور تاریخی تمدن بر مبنای ارتباط.....	۷۷
انواع ارتباط.....	۸۲
موانع جریان آزاد اطلاعات.....	۸۷
منابع.....	۹۵

فصل ۵ اطلاعات و توسعه

مقدمه.....	۹۷
مفهوم توسعه.....	۹۸
نقش اطلاعات در ابعاد مختلف توسعه.....	۱۰۰
توسعه سیاسی.....	۱۰۱
توسعه فرهنگی.....	۱۰۲
توسعه انسانی.....	۱۰۴
توسعه اجتماعی.....	۱۰۵
توسعه اقتصادی.....	۱۰۷
توسعه صنعتی.....	۱۰۸
توسعه کشاورزی و روستایی.....	۱۱۰
توسعه مدیریت.....	۱۱۱
نتیجه.....	۱۱۲
منابع.....	۱۱۳

فصل ۶ زیرساخت فناوری اطلاعات در کشورهای در حال توسعه

۱۱۵	مقدمه
۱۱۷	زیرساخت فناوری اطلاعات
۱۲۱	دولت
۱۲۲	اقتصادی
۱۲۵	فرهنگ اجتماعی
۱۲۸	نیروی انسانی
۱۲۹	فناوری
۱۳۱	مدیریت
۱۳۳	نتیجه گیری
۱۳۴	منابع

فصل ۷ اطلاعات، قدرت و جامعه

۱۳۷	مقدمه
۱۳۷	قدرت
۱۴۴	اطلاعات و قدرت
۱۵۳	جنگ اطلاعات
۱۵۸	نتیجه
۱۶۰	منابع

فصل ۸ جامعه اطلاعاتی و ویژگی های آن

۱۶۱	مقدمه
۱۶۵	ویژگی های جامعه اطلاعاتی
۱۶۶	ویژگی های اقتصادی
۱۶۹	ویژگی های اجتماعی - فرهنگی
۱۷۲	ویژگی های اداری
۱۷۳	ویژگی های آموزشی
۱۷۵	ویژگی های حقوقی
۱۷۹	جهانی شدن و جامعه اطلاعاتی
۱۸۳	منابع

فصل ۹ تغییر واقعیت در محیط ارتباطی مجازی

۱۸۵.....	مقدمه.....
۱۸۶.....	واقعیت چیست؟.....
۱۸۹.....	واقعیت چگونه پایدار می‌شود؟.....
۱۹۱.....	رسانه ارتباطی.....
۱۹۲.....	تغییر.....
۱۹۵.....	نتیجه.....
۱۹۷.....	منابع.....

فصل ۱۰ مدیریت دانش عاملی راهبردی برای توسعه سازمانی

۱۹۹.....	مقدمه.....
۲۰۳.....	انواع دانش سازمانی.....
۲۰۸.....	مدیریت دانش.....
۲۰۹.....	خلق دانش.....
۲۱۰.....	ارزشیابی دانش.....
۲۱۱.....	ارائه دانش.....
۲۱۲.....	توزیع دانش.....
۲۱۲.....	کاربرد دانش.....
۲۱۴.....	فرهنگ انتقال دانش.....
۲۱۸.....	راهکارهای عملی برای رفع موانع و اجرای صحیح نظام مدیریت دانش.....
۲۱۹.....	نتیجه‌گیری.....
۲۱۹.....	منابع.....
۲۲۱.....	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی.....
۲۲۷.....	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی.....
۲۳۳.....	پیوست شماره ۱: پیش‌نویس قانون جریان آزاد اطلاعات.....
۲۴۱.....	پیوست شماره ۲: مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای.....

پیشگفتار

انقلابی که در فناوری اطلاعات در نیمه دوم سده بیستم پا گرفت، انگاره نازهای را به دنبال داشت که به سرعت بر همه عرصه‌های نظری سایه انداخت. ایجاد نخستین شبکه‌های اطلاع‌رسانی که سرانجام به تکوین جامعه شبکه‌ای یا جامعه اطلاعاتی در جهان انجامیده ما را در معرض بمباران تصاویر، نمادها و واقعیات مجادله‌آمیز زندگی قرار داده است. حیات جامعه به شدت به گردش اطلاعات وابسته گردیده است. مهم‌ترین ویژگی این دوران سرعت بیشتر و اتکا به اطلاعات به عنوان ماده خام مورد نیاز همه بخش‌های جامعه است. با وجود این، در جامعه اطلاعاتی هر چه داده‌ها، اطلاعات و دانش بیشتری مورد استفاده قرار گیرد، آگاهی یافتن از واقعیات و حقایق بر همگان دشوارتر می‌گردد. مبادله اطلاعات در چنین جامعه‌ای پدیده‌ای بسیار پیچیده و ناموزون است. بهر حال، بر مبنای چنین ویژگی‌هایی شعاری که همه جهانیان در آغازین روزهای هزاره سوم بدان اعتقاد پیدا کرده‌اند این است که همه چیز در حال تغییر است و این تغییر هم با سرعت زیاد و هم با جهت‌گیری‌های غیر قابل پیش بینی همراه است.

واقعیت این است که اطلاعات و جامعه جدایی ناپذیر هستند. اطلاعات آغاز و مبنای جامعه است. از نظر ویکری^۱ هدف علم اطلاع‌رسانی بررسی مبادله اطلاعات در جامعه است. این معنا از زمینه علم اطلاع‌رسانی گرفته می‌شود که فعالیتی

۱. برایان ویکری و الیا ویکری (۱۳۸۰). علم اطلاع‌رسانی در نظر و عمل. ترجمه عبدالحسین فرج پهلوی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ص. ۱.

اجتماعی برای تسهیل انتقال اطلاعات است. انجام فعالیت‌های اجتماعی خود تاریخی طولانی دارد و برگرفته از محیط اجتماعی است؛ زیرا که محیط اجتماعی به نیازهای اطلاعاتی دامن می‌زند. محیط اجتماعی دایما در حال تغییر و همیشه شاهد رخدادهای تازه است. یکی از خصوصیات بارز این محیط در حال تغییر، توزیع و جستجوی اطلاعات است. بر مبنای چنین رویکردی متن حاضر برای شناخت هر چه بیشتر تغییرات و ویژگی‌های جامعه نوین جهانی و با هدف تهیه متنی درسی برای درسی با عنوان "اطلاعات و جامعه" در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تهیه شده است. این درس بر مبنای تفویض اختیار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به دانشگاه‌های سراسر کشور و تشکیل کمیته‌های برنامه‌ریزی درسی برای بازنگری برنامه درسی، در سال ۱۳۸۱ برای برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی پیشنهاد شد. سپس کمیته برنامه‌ریزی درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری این درس را در دوره کارشناسی گنجانید. محتوای کتاب بر مبنای سر فصل مصوب این درس در قالب نه فصل تنظیم شده است. فصل اول به بیان ماهیت مفاهیم بنیانی داده، اطلاعات و دانش می‌پردازد و تمایز میان این سه را بر می‌شمارد. فصل دوم عناصر تشکیل دهنده نظام اطلاعاتی در جامعه را بررسی می‌کند. فصل سوم نقش اجتماعی و فرهنگی منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی را با رویکرد جامعه‌شناسی تحلیل می‌کند. فصل چهارم جریان آزاد اطلاعات در فرایند ارتباطات اجتماعی را مورد مذاقه قرار می‌دهد. فصل پنجم نقش اطلاعات در ابعاد مختلف توسعه اعم از سیاسی، فرهنگی، انسانی، اجتماعی، اقتصادی، صنعتی، کشاورزی و مدیریتی را مورد توجه قرار داده است. فصل ششم عناصر زیرساختی بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ورود به عرصه جامعه اطلاعاتی را شرح می‌دهد. فصل هفتم جامعه اطلاعاتی و ویژگی‌های اساسی آن و پدیده جهانی شدن را بررسی می‌کند. فصل هشتم با بررسی تاثیر محیط ارتباطی مجازی به عنوان ویژگی جامعه اطلاعاتی بر تغییر واقعیت می‌پردازد، و نهمین فصل به توصیف نقش دانش و فرایند مدیریت دانش در توسعه سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی پرداخته است.

کتاب حاضر از معدود کتاب‌هایی است که به نقش و تاثیر اطلاعات در جامعه پرداخته است. با این وجود، اهتمام نویسنده بر ارائه دقیق و صحیح مطالب بوده است، ولی بی‌تردید این اثر خالی از اشکال نیست. امید است این تجربه آغازی برای تجربیات موفق‌تر سایر همکاران باشد.

در پایان از همکاری خانم معصومه آرمیده که وظیفه بازخوانی این اثر را برعهده گرفتند سپاسگزاری می‌نمایم. به علاوه، وظیفه خود میدانم از زحمات ویراستار ادبی کتاب سرکار خانم بردبار که با دقت نظر بر وضوح متن افزودند و پاره‌ای از لغزش‌ها را پیراسته‌اند تشکر و قدردانی کنم. همچنین لازم است از کوشش‌های مسئولان و همکاران انتشارات دبیزش که این اثر با همکاری و همت آنان به زیور طبع آراسته شد صمیمانه قدردانی نمایم.

محمد رضا داورپناه

عضو هیات علمی دانشگاه فردوسی مشهد

پیشگفتار ویرایش دوم

اطلاعات حاصل فعالیت افراد جامعه و نظام اجتماعی است. انتقال اطلاعات، به خودی خود یک فعالیت اجتماعی مستقل نیست، بلکه به واسطه سایر فعالیت‌های اجتماعی که منجر به تولید و استفاده از اطلاعات می‌شوند، روی می‌دهد. بنابراین، ناگزیر تحت تأثیر این زمینه اجتماعی وسیع‌تر قرار دارد، و در نهایت نیز به وسیله آن مشخص می‌شود. مطالعه تبادل اطلاعات در جامعه آنگونه که در این کتاب عیان شده، وجوه مختلفی دارد. ما به جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، فنی و معرفت‌شناسی اطلاعات نگاه کردیم. در ویرایش جدید ضمن اعمال برخی اصلاحات جزئی، اندیشه‌هایی که در درون فصل‌های قبلی و دو پیوست را در پایان کتاب آورده‌ایم تا مطالب را روشن‌تر و عمیق‌تر سازیم. به علاوه، «اطلاعات، قدرت و دولت» فصل جدیدی است که در ویرایش جدید به کتاب افزوده شده است. در این فصل مفهوم قدرت از دیدگاه اندیشمندان معاصر علوم اجتماعی تحلیل شده و روابط قدرت، اطلاعات و دولت مورد بررسی قرار گرفته است؛ و در نهایت مفهوم جنگ اطلاعات توضیح داده شده است. امید این که، بر این اساس زمینه‌های توجه جامعه علمی به ویژه دانشجویان جوان به نقش اطلاعات در جامعه بیش از پیش فراهم آید.